

Голова. Обращают на себя внимание авторские новообразования тематической группы природных явлений: *омолнило, омолнилась*.

Характерно представление о ситуации в России в сравнении с туманом, мраком в природе: *Глаз остеклею впадиною Уставился пусто И тупо В туманы И мраки, Нависшие густо; Железнодорожная Линия, Убегающая в сети Туманов; – Обнимает Странными туманами Тела*.

Таким образом, поэма Андрея Белого «Христос воскрес» является откликом на революционные события в России 1917 года. Для языка поэмы характерно употребление высокой, книжной лексики, в том числе устаревших слов. Различные лингвистические средства, в том числе образные, позволяют автору представить яркие картины общественных потрясений. Лексика соответствующих тематических групп создает сакральные образы – Иисуса Христа, библейской Жены и т. п. Революционная Россия в поэме «Христос воскрес» предстает избранной страной, с которой должно начаться преображение всего мира. Во имя воплощения этого Россия должна пройти крестный путь на Голгофу, после которой она возродится.

Вслед за А. Л. Казиным отметим, что Христос в данной поэме менее всего Христос Евангелия – это именно космический световой луч, оказывающийся вместе с тем лучом взгляда самого автора-мистика [2].

Анализ языка поэмы показывает, что революция для Андрея Белого – это событие Божественное, предопределенное свыше, подобное воскресению Христа.

Список использованных источников

1 Лавров, А. В. Андрей Белый // История русской литературы : в 4 т. / А. В. Лавров / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1980-1983. – Т. 4. Литература конца XIX – начала XX века (1881—1917). / Ред. тома: К. Д. Муратова. – 1983. – С. 549–572 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/irl/r10/r14/r14-5492.htm?cmd=p>. – Дата доступа : 25.08.2017.

2 Казин, А. Л. Христианская тема в творчестве Андрея Белого советского периода / А. Л. Казин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=23204871>. – Дата доступа : 25.08.2017.

3 Чубаров, И. Символ, эффект и мазохизм. Образы революции у А. Белого и А. Блока / И. Чубаров. – НЛЮ, 2004. – № 65 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2004/chub9.html>. – Дата доступа : 25.08.2017.

4 Серегина, С. А. Андрей Белый и Сергей Есенин: творческий диалог : автореф. дис. ... канд. филол. наук / С. А. Серегина. – М., 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/andrei-belyi-i-sergei-esenin-tvorcheskii-dialog#ixzz4u2Q8dlhN>. – Дата доступа : 26.08.2017.

5 Осипова, Т. А. Вербализация концепта «Родина» в поэзии А. Белого / Т. А. Осипова // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины, 2017. – Гуманитарные науки. – № 4 (103). – С. 119–122.

6 Андрей Белый. Поэма «Христос воскрес» / Белый Андрей // Александр Блок, Андрей Белый: диалог поэтов о России и революции / Сост., вступ. ст., коммент. М. Ф. Пьяных. – М. : Высш. шк., 1990. – 687 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://er3ed.qrz.ru/belyi-khristos.htm>. – Дата доступа : 22.08.2017. Все поэтические контексты взяты из данного источника.

УДК 811.161.3'276.6:611

А. М. Палуян

АСАБЛІВАСЦІ ФАРМІРАВАННЯ БЕЛАРУСКАЙ АНАТАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

В статье дается определение понятиям «терминология» и «термин», рассматриваются особенности формирования белорусской анатомической терминологии.

Разграничиваются процессы натурального пополнения терминологической лексики в процессе развития определенной области знаний и собственно терминологическая работа по упорядочению этой лексики. Названия органов и частей тела человека и животных относятся к древней лексике, имеют высокую степень систематизации, в основной своей части совпадают с терминологической. Становление современной белорусскоязычной анатомической терминологии начинается в 20-е г. XX в.

Паводле сферы выкарыстання лексіка беларускай мовы падзяляецца на агульнаўжывальную і абмежаванага выкарыстання. Да лексікі абмежаванага выкарыстання адносяць дыялектныя, спецыяльныя і жаргонныя словы. У сваю чаргу спецыяльная лексіка ўключае тэрміналогію, прафесіяналізмы і наменклатуру.

Слова *тэрміналогія* выкарыстоўваецца ў двух асноўных значэннях: ‘сукупнасць тэрмінаў адной галіны ведаў (адной навукі ці навуковага кірунку), якая адлюстроўвае адпаведную сукупнасць паняццяў’, ‘сукупнасць тэрмінаў усіх галін дзейнасці’ [1, с. 15]. Тэрмін – гэта слова ці словазлучэнне, якое абазначае спецыяльны прадмет ці навуковае паняцце, мае дэфініцыю і займае дакладна акрэсленае месца ў пэўнай тэрмінасістэме.

Анатомія – навука пра форму і будову асобных органаў, сістэм і арганізмаў ў цэлым. Адрозніваюць анатомію чалавека, анатомію жывёл і анатомію раслін. Анатомія чалавека складае аснову медыцынскай і бялагічнай навук. Тэрміналогія анатоміі чалавека ўключае найменні, звязаныя з формай і будовай арганізма чалавека, яго сістэм і органаў, іх тапаграфіяй.

Пры аналізе фарміравання тэрміналогіі трэба адрозніваць працэс натуральнага папаўнення тэрміналагічнай лексікі ў ходзе развіцця пэўных галін навукі і ўласна тэрміналагічную работу па ўпарадкаванні гэтай лексікі.

Спрадвечная беларуская анатамічная лексіка бярэ свой пачатак ў агульнаіндаеўрапейскай і агульнаславянскай мовах-асновах. З глыбіні стагоддзяў дайшлі да нас зафіксаваныя ў старажытных рукапісных помніках словы, якія і дагэтуль абазначаюць часткі цела чалавека, разнастайныя ўнутраныя органы, прадукты ўнутранай сакрэцыі: 1) індаеўрапеізмы: *бровы, вока, вуха, грудзі, зуб, калена, кроў, мозг, нос*; 2) агульнаславянскія словы: *гартань, губа, жоўць, сцягно, сэрца, цела, шыя* [2, с. 43, 48].

Першапачатковае ўяўленне пра будову арганізма чалавека нашы продкі атрымлівалі з акаляючых іх матэрыяльных умоў. Своеасаблівым анатамічным аб’ектам ім служыла ўласнае цела, а для параўнання – арганізм свойскіх і дзікіх жывёл. Пашырэнню анатамічных ведаў садзейнічала развіццё жывёлагадоўлі, ужыванне ў ежу мяса, што было звязана з разбіраннем тушы і дэталёвым азнаямленнем з вантрабамі.

Адна з крыніц набыцця анатамічных ведаў – рамёствы, асабліва тыя, пры якіх узнікае цесны кантакт чалавека з рознымі часткамі і органамі жывёл. Напрыклад, касцярэз павінен быць добра знаёмы з фізічнымі ўласцівасцямі косці, асаблівасцямі яе будовы. Анатамічныя веды чэрпаліся з назіранняў над працэсамі смерці, пахавання, эксгумацыі трупаў, актамі судова-прававога характару, пры аказанні медыцынскай дапамогі ў выніку траўм і раненняў. Анатама-фізіялагічныя характарыстыкі, назвы, прыкметы запаўнялі жыццё і быт старажытнага чалавека: імі абазначаліся мянушкі людзей, геаграфічныя найменні, назвы меры, вагі, адлегласці.

Унутраная неабходнасць, умацаванне міжнародных сувязей, распаўсюджванне адукацыі садзейнічалі з’яўленню ў літаратурных крыніцах звестак з галіны анатоміі і фізіялогіі чалавека. Такія звесткі прыводзяцца ў “Рускай праўдзе” (XII ст.), перакладных “Варотах Арыстоцелевых” (XV–XVI стст.). Анатамічная лексіка выкарыстоўваецца ў выданнях Ф. Скарыны: *бедро, бок, горла, гортань, голова, груди, грудина, живот, жыла, кішка, колена, кость, лоно, мозг, мышца, нога, ноготь, ноздря, палец, пазноготь, пуп, пята, печень, рот, рука, сердце, стегно, твар, ухо, чрево, язык* [3].

Такія экстралінгвістычныя фактары, як забарона беларускай мовы Варшаўскім сеймам 1696 г., пазней забарона яе царскім урадам Расіі, выклікалі больш чым стагадовы перапынак

у развіцці пісьмовай мовы, адмоўна ўздзейнічалі на пераемнасць развіцця лексікі беларускай мовы. Відавочна, што ў найбольшай ступені адмоўна ўздзейнічаў перапынак функцыянавання беларускай мовы ў пісьмовай форме на фарміраванне тэрміналогіі, “паколькі замацаванне тэрмінаў адбываецца перш за ўсё ў пісьмовых тэкстах” [4, с. 346].

Станаўленне сучаснай анатамічнай навукі на Беларусі звязана з арганізацыяй у 1921 годзе кафедры анатоміі на медыцынскім факультэце БДУ. З утварэннем БССР сфера функцыянавання беларускай мовы значна пашырылася. Тэрмінаў старабеларускай мовы, якія ўвайшлі ў новую беларускую тэрміналогію, было недастаткова для абазначэння новых паняццяў. Але і таго запасу тэрміналагічнай лексікі, якім валодала народная гаворка, было недастаткова для выдання падручнікаў, навуковых прац, падрыхтоўкі спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй. Неабходна было распрацаваць навуковую тэрміналогію на беларускай мове.

Гісторыя развіцця беларускай анатамічнай тэрміналогіі пачынаецца з 20-х гадоў XX ст. – пачатковага этапу навуковага апрацавання і ўнармавання беларускай літаратурнай мовы, свядомага і мэтанакіраванага фарміравання беларускай нацыянальнай тэрміналогіі. Станаўленне анатамічнай тэрміналогіі адбывалася па законах фарміравання іншых тэрміналогій, прынцыпы і шляхі ўтварэння якіх разгледжаны ў працах В. П. Краснея, Г. А. Цыхуна, Л. А. Антанюк і іншых навукоўцаў.

Распрацоўка анатамічнай тэрміналогіі пачата ў канцы 1923 года супрацоўнікам прыродазнаўчай секцыі Інбелкульту Іванам Цвікевічам. Пазней гэтай працай пачала займацца медыцынская секцыя, якая стварыла тэрміналагічную камісію ў складзе медыкаў Івана Цвікевіча, Паўла Трэмповіча, Паўла Каравайчыка.

Стваральнікі анатамічнай тэрміналогіі кіраваліся агульнымі прынцыпамі, выпрацаванымі Навукова-тэрміналагічнай камісіяй пры Наркамаце асветы. За аснову тэрмінатворчасці была ўзята жывая народная мова, а ў выпадку адсутнасці ў народнай мове найменняў, якія маглі быць выкарыстаны ў функцыі тэрмінаў, утвараліся неалагізмы. Не выключалася выкарыстанне запазычанняў.

Пры падборы беларускіх адпаведнікаў укладальнікі абапіраліся на анатамічную і фізіялагічную тэрміналогію Язэпа Драздовіча, медыцынскія назвы з этнаграфічных прац пра Беларусь і слоўніка Вацлава Ластоўскага, на зборнікі тэрміналогіі, выдадзеныя раней Інбелкультам. Парадак укладання тэрміналогіі і яе аб’ём вызначаліся дзейнай у той час Базельскай анатамічнай наменклатурай.

У сціслыя тэрміны былі распрацаваны і выдадзены тры выпускі першай нацыянальнай анатамічнай тэрміналогіі, якія ўключалі 6710 тэрмінаў, пададзеных на лацінскай, рускай і беларускай мовах, паказальнік беларускіх тэрмінаў і заўвагі, у якіх даецца тлумачэнне шэрага тэрмінаў [5; 6; 7].

Пэўнае значэнне для станаўлення беларускай анатамічнай тэрміналогіі мелі выданні пра будову, функцыі і хваробы цела чалавека, якія папярэднічалі выхаду ў свет слоўнікаў па тэрміналогіі анатоміі [8].

Тэрмінатворчасць 20-х гадоў XX ст., арыентаваная на выкарыстанне ўласных моўных багаццяў, на стварэнне неалагізмаў і непрыняцце запазычанняў, мела як станоўчыя, так і адмоўныя вынікі. Анатамічныя тэрміны гэтага перыяду недастаткова ўнармаваныя, ім уласцівы сінанімічнасць, дублетнасць і варыянтнасць. Частка з прапанаваных тэрмінаў не вытрымала выпрабаванне часам, аказалася штучнай, непрыгоднай для мовы навукі: *каморка* ‘клетка’, *зборня* ‘цыстэрна’, *кноцік* ‘канацік’, *жыжка* ‘вільгаць’, *мязга* ‘парэнхіма’, *прысенак* ‘пераддзвер’е’, *дзядзіна* ‘вобласць, абсяг’, *дзіркаватыя косці* ‘губчатыя’, *тканіна* ‘тканка’, *скабы* ‘рэбры’, *судзіна* ‘сасуд’, *дыхальныя мяхі* ‘лёгка’ і інш.

“Перарывістасць працэсу фарміравання беларускай тэрміналагічнай лексікі ў выніку гістарычных умоў развіцця і функцыянавання беларускай мовы ў 17–18 стст. не толькі выклікала разрыў паміж традыцыямі страбеларускай мовы і традыцыямі сучаснай беларускай мовы і аказала адмоўны ўплыў на пераемнасць развіцця тэрміналагічнай лексікі, а і абумовіла некаторую спецыфіку шляхоў і прынцыпаў развіцця новай беларускай навуковай

тэрміналогіі” [4, с. 360]. У 20-ыя гады ХХ ст., калі вялася актыўная распрацоўка паняццйна-тэрміналагічнага фонду беларускай навуковай тэрміналогіі, склалася своеасаблівая сітуацыя суадносін розных пластоў лексікі беларускай мовы як крыніц фарміравання навуковай тэрміналогіі. Асноўнай крыніцай стварэння новых тэрмінаў стала кніжная і размоўная лексіка новай беларускай мовы, аднак многія лексемны характарызаваліся вялікай варыятыўнасцю і не мелі стабільнай практыкі выкарыстання, што ўскладняла іх прымяненне ў якасці тэрмінаў. Усё гэта паслужыла прычынай актывізацыі дыялектнай лексікі як крыніцы фарміравання беларускай навуковай тэрміналогіі.

Да запазычвання як спосабу папаўнення тэрміналагічнай лексікі ўкладальнікі слоўнікаў падыходзілі з асцярожнасцю і з улікам розных галіновых тэрмінасістэм. “У агульным падыходзе ўкладальнікаў выпускаў да запазычанняў знайшлі адлюстраванне тэндэнцыі нацыянальнага пурызму, характэрныя для ўсіх народаў у перыяд бурнага фарміравання нацый” [4, с. 362].

Другі этап у развіцці беларускай анатамічнай тэрміналогіі (30–60-я гг.) вызначаецца тым, што праблемы ўпарадкавання і нармалізацыі былі вырашаны праз збліжэнне з адпаведнікамі рускай мовы. Асноўным прынцыпам намінацыі на другім этапе фарміравання анатамічнай тэрміналогіі былі яе інтэрнацыяналізацыя і словаўтваральнае калькаванне з рускай мовы [9].

Трэці этап звязаны з ажыўленнем тэрміналагічнай працы на Беларусі ў 70-я гады ХХ ст. Для яго пачатку таксама характэрны інтэрнацыяналізацыя, калькаванне і запазычванне з рускай мовы, пра што сведчыць анатамічная лексіка, прадстаўленая ў 12-томнай “Беларускай Савецкай Энцыклапедыі” (1969–1975) і 5-томным “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (1977–1984).

Тэрміналагічная работа 90-х гг. ХХ ст. нагадвае пачатковы этап фарміравання анатамічнай тэрмінасістэмы з арыентацыяй на ўласныя сродкі беларускай мовы, але на больш якасным узроўні. У прыватнасці, аўтары “Анатамічнага слоўніка” [10] пры наяўнасці раўназначных уласных і запазычаных з рускай мовы адпаведнікаў аддавалі перавагу нацыянальным назвам. Але пры гэтым не вырашаны праблемы ўпарадкавання і ўнармавання беларускамоўнай анатамічнай тэрміналогіі, паколькі 1) не апрацаваны многія вузкасפעцыяльныя тэрміны; 2) назвы, зафіксаваныя ў слоўніку, не прайшлі апрацацыю ва ўмовах прафесійнай практыкі з прычыны амаль поўнага выключэння беларускай мовы з медыцынскай, навуковай і практычнай дзейнасці.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Даниленко, В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 247 с.
- 2 Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
- 3 Слоўнік мовы Скарыны : у 3 т. / пад рэд. У. В. Анічэнкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977–1994.
- 4 Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова: лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск : Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
- 5 Беларуская навуковая тэрміналогія. – Вып. 9. Анатамічныя назвы. Вып. 1. – Менск, 1926. – 110 с.
- 6 Беларуская навуковая тэрміналогія. – Вып. 13. Анатамічныя назвы. Вып. 2. – Менск : Выд. Ін-та бел. культуры, 1927. – 181 с.
- 7 Беларуская навуковая тэрміналогія. – Вып. 13. Анатамічныя назвы. Вып. 3. – Менск : Выд. БелАН, 1929. – 112 с.
- 8 Краскоўскі, А. Аб чалавечым целе здаровым, хворым і спосабах яго лячэбнай самаабароны / А. Краскоўскі. – Вільня : Выд. газ. “Голас беларуса”, 1924. – 110 с.
- 9 Праект слоўніка (БелСЭ). – Вып. XIV. Анатомія, медыцына, фізіялогія. – Менск : Выд. БелАН, 1935. – 118 с.
- 10 Анатомический словарь: русско-белорусско-латинский, белорусско-латинский, латинско-белорусский / С. П. Ярошевич, Л. Н. Бойцов, Д. В. Ковалева и др. – Минск : Дизайн ПРО, 1998. – 480 с.